

علم آمدی بپر علوم انسانی استلامی

در اندیشه و حضرت آیت الله العظمی خامنه‌ای ظلاله العالی
سید مهدی موسوی

www.ketab.ir

انتشارات انقلاب اسلامی

درآمدی بر علوم انسانی اسلامی

در اندیشه‌ی حضرت آیت‌الله‌العظمی‌خامنه‌ای (مدظله‌العالی)

ناشر: انتشارات انقلاب اسلامی

وابسته به دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله‌العظمی‌خامنه‌ای (مدظله‌العالی)

نویسنده: سید مهدی موسوی

چاپ اول: بهار ۱۴۰۳

شمارگان: ۲۰۰۰ نسخه

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۵۵۰۳-۳۲-۸

نشانی: تهران، خیابان جمهوری اسلامی، خیابان فلسطین جنوبی، خیابان شهید صالحی، شماره‌ی ۲۶

تلفن: ۰۲۱۶۶۴۰۵۱۰

فروشگاه قم: ۰۵۱۳۲۲۸۱۲۲۵-۷ / فروشگاه مشهد: ۰۵۱۳۲۲۸۱۲۲۵-۷

تارنما: www.khamehniBook.ir

پست الکترونیکی: Info@Book-khamehni.ir

سامانه‌ی پیام کوتاه: ۱۰۰۰ ۲۰ ۱۲۰

ویرایش این کتاب بر اساس قواعد ویراستاری

دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله‌العظمی‌خامنه‌ای (مدظله‌العالی) انجام شده است.

سرشناسه: سید مهدی، موسوی، ۱۳۶۰-

عنوان و نام پدیدآور: درآمدی بر علوم انسانی اسلامی در اندیشه‌ی حضرت آیت‌الله‌العظمی‌خامنه‌ای (مدظله‌العالی) / نویسنده: سید مهدی موسوی

مشخصات نشر: تهران: انتشارات انقلاب اسلامی، ۱۴۰۳

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۵۵۰۳-۳۲-۸

موضوع: خامنه‌ای، سید علی، رهبر جمهوری اسلامی ایران -- پیامها و سخنرانی‌ها

موضوع: خامنه‌ای، سید علی، رهبر جمهوری اسلامی ایران -- نظریه‌ی درباره‌ی علوم انسانی

موضوع: اسلام -- علوم انسانی

رده‌بندی کنگره: ۱۴۰۳ش ۲/س ۸۹/۱۶۹۲/DSR

رده‌بندی دیوبند: ۹۵۵/۰۸۴۴

شماره‌ی کتاب‌شناسی ملی: ۴۱۸۸۳۸۱

مقدمه

امروزه یکی از مسائل مهم جهان اسلام، مسئله‌ی علوم انسانی و چگونگی تحوّل آن است؛ چرا که «علوم انسانی برای جامعه جهت‌دهنده است؛ فکرساز است؛ حرکت یک جامعه، مسیر یک جامعه، مقصد یک جامعه را مشخص میکند.»^۱ علوم انسانی موجود علی‌رغم همه‌ی پیشرفتهای مهم و عظیم، نتوانسته است به مشکلات جهان، پرسش‌های بنیادین انسان معاصر و نیازهای اساسی جوامع اسلامی پاسخ مناسبی دهد و از سوی دیگر این علوم با بنیانهای معرفتی و فرهنگی جهان اسلام سر ناسازگاری دارد و تعارضاتی را در سطح فکری و علمی این جوامع ایجاد کرده است. بدین جهت به اعتقاد بسیاری از متفکران و صاحب‌نظران، خود بخشی از مشکل انسان معاصر شده است.

انسان معاصر و جوامع پیشرو، نیازمند تأملات نظری و پژوهشهای جدی در باب علم و علوم انسانی است تا با بازنگری در مبادی تصویری و تصدیقی آن و بازخوانی دوباره‌ی نسبت این علوم با فلسفه، دین و فرهنگ، افقهای جدیدی را به روی بشریت بگشاید. این نوع از مباحث از سنخ مباحث درجه‌ی دوم و در رشته‌هایی همچون «فلسفه‌ی علم»، «فلسفه‌ی دین»، «جامعه‌شناسی معرفت» و «جامعه‌شناسی علم» پیگیری میشود. اگرچه پرداختن به این مسائل در سالهای اخیر میان اندیشمندان جهان گسترش یافته است اما اصل و بنیان آن، کاملاً نوظهور و بدون پیشینه‌ی تاریخی و نظری نیست؛ بلکه همواره در تمدن اسلامی و دانشهای منطق، کلام، فلسفه و اصول فقه به «علم‌شناسی» و نگرش درجه‌ی دوم به علم توجه شده است؛

۱. در دیدار با شورای بررسی کتب علوم انسانی ۱۳۸۵/۱۱/۲؛ در: نشریه‌ی پژوهشگران به صاحب امتیازی

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، ش ۱ و ۱۱، ص ۳

بخصوص در باب مسئله‌ی رابطه‌ی عقل با وحی و یا رابطه‌ی دین با علم، در آیات قرآن کریم و روایات اسلامی سرنخ‌های جدی وجود دارد و در اطراف آن متفکرانی همچون کندی، فارابی، شیخ مفید، سیدمرتضی، اخوان الصفا، ابن سینا، غزالی، ابن حزم، ابن رشد، فخر رازی، سهرودی، نصیرالدین طوسی، علامه حلّی، ابن خلدون و صدرالمতألهین و بسیاری دیگر از متفکران مسلمان مباحث قابل تأملی بیان کرده‌اند.

اما در دوران جدید پس از رنسانس و با ظهور عقلانیت مدرن دنیا محور، وضعیت پریشش از رابطه‌ی علم و دین متفاوت از گذشته مطرح شده است و با تقلیل دین به امور شخصی و تحویل علم به معرفت تجربی، گستره‌ی دین محدود شده و ایده‌ی تعارض علم و دین بر جوامع علمی حاکم شده است. در چنین فضایی مسئله‌ی رابطه‌ی علم و دین و تأثیر دین بر علم برای متفکران جهان اسلام نیز مسئله‌ای مهم تلقی شده است. برخی از روشنفکران خودباخته، به تقلید از وضعیت غرب، از ابتدا منکر این ارتباط و تأثیرگذاری بودند و در مسیر پیشرفت و توسعه گاه حکم به حذف دین از جوامع اسلامی داده‌اند. در مقابل بسیاری از متفکران مسلمان به ترابط علم و دین نظر داده‌اند و تأثیر متقابل دین و علم را بررسی کرده‌اند و در نهضت احیاء تفکر اسلامی در دوران جدید مشارکت کرده‌اند؛ همچنین که با سیدجمال‌الدین اسدآبادی آغاز شد و در نهضت مشروطه گسترش یافت و با نهضت امام خمینی (قدس سره) و انقلاب اسلامی ایران به ثمر نشست. در این نهضت‌ها، صدها شخصیت مهم جهان اسلام با روشها و مبناهای مشترک و یا متمایز، به این ترابط و تأثیرپذیری اذعان کرده‌اند و آثار متعدّد علمی و کلامی نگاشته‌اند. به تبع همین تلاشها، در باب علوم انسانی و چگونگی تحوّل آن در جهان اسلام، الگوها و رویکردهای متمایزی از زوایای مختلفی ارائه شده است؛ نظریه‌هایی که در دامنه‌ای از دیدگاه‌های فلسفی، اخلاقی، جامعه‌شناختی تا مدیریتی جای میگیرند. در برخی نظریه‌ها مسائل تحوّل علوم انسانی گاه به مبانی فلسفی گره خورده است و گاه تا سطح مباحث سیاسی فرو کاسته شده است؛ گاه با رویکردی انتقادی به نفی علم جدید گرویده و گاه با نفی امکان کسب یقین معرفت‌شناختی به اراده‌گرایی و برساخت‌گرایی اجتماعی منجر شده است؛ گاه هدف دست‌یافتنی برای طرح تحوّل آن ترسیم شده است و گاه آن را اقدامی آرمانی و بلندپروازانه انگاشته‌اند.

یکی از متفکران تأثیرگذار و برجسته در زمینه‌ی تحوّل علم و تولید علوم

انسانی، حضرت آیت‌الله‌العظمی خامنه‌ای (مدظله‌العالی) هستند که در اطراف علم و علوم انسانی به تأملات نظری و اقدامات عملی پرداخته‌اند و سایر متفکران را نیز به تأمل در این باره دعوت کرده‌اند. ایشان با ابداع مفاهیم جدیدی در این عرصه و حمایت از علم، عالم و نخبه، تأکید بر نهضت نرم‌افزاری و جنبش تولید علم و بسیج نیروهای انسانی و امکانات کشوری، نقش بی‌بدیلی در تاریخ و فرهنگ ایران معاصر دارند. ایشان از سالها پیش از پیروزی انقلاب اسلامی و دوران جوانی و سپس در همان اوایل انقلاب اسلامی به مسئله‌ی علوم انسانی توجه داشته‌اند و تأملات نظری خود را در این قالبها عرضه داشته‌اند: «اسلامی اندیشیدن در باب مسائل انسان و علوم انسانی»^۱، «سازندگی بنای علوم انسانی نوین»^۲ و «نظریه‌سازی در زمینه‌ی علوم انسانی»^۳ و «سوق دادن مسائل و موضوعات علوم انسانی به سمت آموزه‌های اسلامی»^۴ و «فکر کنیم و علوم انسانی اسلامی را پیدا کنیم»^۵؛ که هدف آن «تدوین علوم انسانی بر پایه‌ی فکری و جهان‌بینی اسلامی»^۶ جهت دستیابی به «حیات طیبه»، فراهم کردن زمینه‌های شکل‌گیری «تمدن نوین اسلامی» و کمک به حل معضلات جهانی است.

کتاب پیش‌رو با عنوان «بررسی علمی علوم انسانی اسلامی در اندیشه‌ی حضرت آیت‌الله‌العظمی خامنه‌ای (مدظله‌العالی)» با مساعی علمی و ارزشمند استاد محترم حوزه‌ی علمیه‌ی قم حجت‌الاسلام والمسلمین سیدمهدی موسوی تألیف شده و پیش‌روی صاحب‌نظران و اندیشمندان علمی در مجامع علمی کشور قرار داده شده است. پیشاپیش از بذل عنایت فرهیختگان ارجمند در ارسال نکات و ملاحظات ایشان برای ارتقاء آثار علمی سپاسگزاری میشود.

معاونت پژوهش و آموزش

مؤسسه‌ی پژوهشی فرهنگی انقلاب اسلامی

۱. در دیدار با مسئولین مؤسسه‌ی در راه حق و جریان طرح بازسازی علوم انسانی ۱۳۶۱/۱۰/۲
۲. پیام به سمینار دفتر همکاری حوزه و دانشگاه (مجری طرح بازسازی علوم انسانی)، فروردین ۱۳۶۲؛ در: کارنامه‌ی دفتر همکاری حوزه و دانشگاه (از تیرماه تا اسفند ۱۳۶۱)، قم: دفتر همکاری حوزه و دانشگاه، ۱۳۶۲، ص ۹
۳. در دیدار اساتید و دانشجویان دانشگاه‌های شیراز ۱۳۸۷/۲/۱۴
۴. در دیدار دست‌اندرکاران اولین کنگره‌ی بین‌المللی قرآن و علوم انسانی ۱۳۹۶/۳/۱
۵. در دیدار جمعی از استادان، نخبگان و پژوهشگران دانشگاه‌ها ۱۳۹۷/۳/۲۰
۶. در دیدار اعضای شورای عالی انقلاب فرهنگی ۱۳۷۱/۹/۱۹